

ISMERETLEN CSOKONAI-ADALÉKOK

A Zmeskál-családnak gazdag levéltára van. Egy része Gesztelyben, másik része Maglódon őriztetik. A gesztelyi résznek Kun Zoltán helybeli ref. lelkész a kezelője. Az ő szívésségéből és felhatalmazására közlöm a levéltár egyik kéziratos kötetéből az alábbi Csokonai-adalékokat. Gesztelyben ugyanis Csokonai sokszor megfordult, Puky István vendégszerető házában, akivel 1795/96-ban került szorosabb baráti viszonyba.

Maga a sárga színű, bőrkötéses kéziratos kötet is nagyjából Puky István kezeírása. Csokonai-darabokon kívül még Dessewffy Józseftől is vannak benne költemények. (Az egyik egy érdekes költői verseny emléke: 'A 3 Poëta közt a' legjobb verset írónak M— által ígért csók' («Micz! minap azt fogadtad Egy néhány költőnek» kezdettel), a többi latin epitaphium (Ep. Comitissae Szirmayanae, Ep. Koppii, Ep. Comitissae Eszterházyanae). Van ezeken kívül benne egy-egy vers: B. J.-től az 1796. esztendőből («Trombita, síp, dob zördülés» kezdettel, P. Horváth Ádám éneke; v. ö. IK. 1927. 106.) és egy kuruc vers («Én is hajdan magyar voltam» kezdettel. L. Thaly: *Adalékok*, II. 391 l.). E két verset Csokonai nyilván népdalgyjteménye számára írta le. Kazinczytól is van egy «szonnet». (1804 nov. 11-ről.)

A többi valószínűleg mind Csokonai alkotása; Puky másolta őket a költő eredeti kézírásából, — erre mutat a *Militat omnis amans* elején levő ez a pár sor: «Ezen következő versei Csokonainak a' maga tulajdon Jegyző könyvében veress betűkkel lrattak, a' mint az ajánló levelek bizonyítják.» A versek egy része ki van adva. (L. Harsányi-Gulyás: II. 35, 27, 35; I. 326; II. 171; II. 693; II. 195; I. 434; I. 259; I. 262. lapokon.)

Csokonai földrajzi tanulmányainak gyümölcsei a következők: *A' Mercato Piattza, Szent Antal* (Nápolyról), *A spanyol király esküje*. — *A Czinderi sírja* előtt feljegyzette Czinderi egyik, 1796-ban mondott beszédét is.

A kötetnek irodalmi szempontból kevésbé értékes darabjai még egy címtelen elmélkedés a természeti vallás magasztalására (címe lehetne: *A természeti morál*) és négy fellengző levél. Valószínűleg Csokonaihoz szólnak, de ez nem bizonyos. Keltét csak kettőnek ismerjük, íróját csak az egyiknek (Kiss Imre); egy másik alatt N. S. betűk olvashatók. Csokonaira vonatkozólag nem nyújtanak semmi érdekeset.

Ami a kötetben a tudományt érdekli, azt alább lehető be tühíven közöljük. Az első ilyen értékes darab egy párbeszéd a szamár és a szarvas között, azután három ismeretlen verset adunk s külön közleményben Csokonainak nyolc ismeretlen levelét.

I. A' szamár és a' szarvas.

A' Niderlandi zenebonának alkalmatosságával — mellyben magam is hadi szolgálatot tettem — akadt egy kis könyvecske a' kezembe, mellynek szerzője a' mint a' homlok írás mutatta, vólt 1790-ik Esztendőben Van Kooper tudós kapuzinus barát. — Ezt én ithon létemben a' Belga nyelv kedvéért anyai nyelvemre lefordítottam. Vedd kedvesen töllem Nemes Nemzetem és ha benne valami botrankozót találsz: tudd meg, hogy itt nem a' Magyar Hadi Tiszt, hanem a' Szamár- vagy-is kapuzinus beszéll, — a' kinek szavait a' mennyire nyelvünk engedte, híven által tettem. *Csokonai.*

Mese, melly a' Lessing frantzia fordításában (Fables de Mr. Lessing. Traduites en française, et mis en Vers par Tourneur, avocat, à la Haye 1787 in 12^o olvastatik) és a' mellyből van véve a' Criticusok vélekedése szerint a' Niderlandi kaputzinus számára.

Szóról-szóra.

Hosszú Panegirust tartott a' szabadságrul egy elszabadult Szamár s boszszankodva beszélte el a' mezei szarvasnak a' szolgaság kínjait és az ő Urának Tyrannismusát. Örült az állat szerető szarvas, hogy az édes szabadság mellett így buzog a szamár is.

Végre érkezett a' hideg ősz, meg szűkült az eledel a' mezőben. Ordított a' Szamár, 's ő kegyetlen Urának istállóját és marok szénátskáját óhajtotta. Átkozta a' Szabadságot, mellyért egy kicsit szenyvedni kellett vissza futott a' rabotára. Mit mondhatott ennek láttára a' Nemes lelkű Szarvas? csak azt, a' mit mondott: Nem is Szamárnak való a' Szabadság.

A' Szamár és Szarvas.

Ah! most érzem már, milyen derék állapot szabadnak lenni! — Beh gyönyörű élet ez! — Beh bődög a' függetlenség. — Ki parantsol most nékem? Magam Szamara vagyok. Senki sem köt rabszíjjánál fogva a' bitó fához, vagy egy kínos ólnak tömlőztébe. E bődög vidéknek lettem én is lakosa, itt élek telley kényem szerint 's életemet csak saját tetszésem határozza. Itt sem a' teherrel nem nyomja öszvetört vállaimat ama kegyetlen szolgál, sem kézzel nem adhatja saját izzadásommal gyűjtött szénátskáját az a' telhetetlen Ur. Szabad vagyok, előttem van minden jó, vígan élem világomat, 's a' pénzen fogadott béresnek kemény páltzája nem vér ki belöllem panaszló bögeéseket. Ugyan jó ám nem dolgozni, kivált — másnak. Azok az igazságtalan emberek — ah! mennyit kellett köztök szenyvednem! — mind én előttem élösködtek, sőt egyéb rab állatjaikat is az én fáradságomból 's gyűjteményemből tartogatták. 'A kevély Lónak, melly kevély Urát büszke nyerítésével hordta tulajdon hátán, csak hogy ezüst bogláros kantárt 's paszomántos terítőt viselhessen, — a' gyáva tehénnek, melly csak hogy fősvény Gazdájának tárházát tölthesse, meg vonta el rugott kised borjától a' tápláló tejet 's egy telhetetlen Urnak túró fizetőjévé tette magát, — a' hízelkedő ebnek, melly korhely Ura mellett korhelykedvén, csak farka csóválással keresi a' becsületet, a' 'jó embert is, a' kenyér kérő koldust, és a' nyomorultat meg ugatja, nappal két lábon szolgál, parolákat s főhajtasokat tész, éjjel a' dámák lába közt nyalakodik, — a' módi majmoknak, — a' kendező macskáknak — a' rabotás Juhnak 's ki tudja még miknek? egy szóval minden martalékjainak az én Uramnak én kerestem és hordtam az ennivalót. Akármi kellett — hajcsátok a' szamarat, csak a' szamarat mindég. Akkor szidtak, ütöttek, vertek a' kegyetlenek, 's nékem éhen is mennem kellett. Ah, az igazságtalanok! — Hü, hüm, de most már! Ki parancsol? — Hajt-é munkára valaki? Bezzeg e' már a' valódi élet! Eddig is így kellett volna élnem. E' már az élet! Akármerre fordulok, semmi bajom nincsen, eledel pedig a' mennyi kell. 'A rétekről a' Halmokra, az Halmokról az erdőkre nyargalok, vagy ama kis patak körül legelek, eszem, iszom, nem dolgozom, én sem bántok mást, más sem zaklat engemet. —

Micsoda kövér fű van itten, milyen gyönyörűség, vagy békével harapni, vagy csendesen aludni rajta, — igen, aludni, 's a' meddig tetszik. Melly vidám környék már ez! — nem is olyan, mint mikor a' rakásfákat alélva hordtam baza, énnye mennyivel vidámabbnak látszik előttem, miolta szabad vagyok. Ni! mint örülnek körültem minden állatok, mint vigadnak egymás társaságába. Ej! ej! — micsoda bődoltság jól lakni, micsoda bődoltság csendesen nyugodni. Vajha én így tölthettem volna el múlt napjaimat! most! most se hátamat nem fájlalnám, sem illy komor kedvű nem vólnék, sem füleim nem vólnának talán illy ostoba nagyok. De vallyon nem-e? Biz alig ha — is. Legalább ilyen lusták és földfelé konyúltak 's ilyen tompák nem vólnának. Felemelhettem volna én is, mint más állatok, ha kicsinységemtől hozzá szoktattak vólna 's halhatnám a' Természet szavát, mint ők, mert őket is látom e nemesíti. Eunyé vétkézném, ha számár felebarátimmal is e' jót nem közleném. Vajha eljönnének kiáltásomra! Vajha a' Természet ölébe vissza térnének, rab köteleiket elszagatnák, 's azokat a' Tyrannus embereket...

Szamarak — — Atyámfiak! szamártársaim! jertek mindnyájan, jertek, szabadokká lenni. Bolondság! rúgjátok föbe vad Uratokat, rágjátok el a' pórászt — mit? hiszen ti — is csak olyan állatok vagytok. Jöjjetek e bődol mezősegre. Itt a' világ. Ez az élet! Jertek, én is itt vagyok. Hallottátok-é? Szamarak! Hallottátok-é? Még egyet kiáltok, egyet, — nagyobbat. Hű, hűj! Szamarak!

Szarvas. Mit kiabálsz? Mit kiabálsz? balgatag. Vagy itt ne légy, vagy ne ordícs.

Szamár. Micsoda? Te parancsolod azt nekem, hitvány aristokrata! nem tudod, hogy én szabad vagyok — csak olyan állat mint te —?

Szarvas. Boldogtalan, rajtad van még hajdani szolgaságodnak szenje. Szabad vagy, a' mennyibe mostan Urad nincs, de indulatidnak szükséges volna a' fék. Nem a' nagy lármába áll a szabadság.

Szamár. Hiszen az atyámfiat hívom, boldogokká akarom tenni őket is. Hát nem érdemli meg ez a' szíves tzel, hogy érette torkom szakadtából böggjek? — Micsoda?

Szarvas. A tzel szíves -is, okos -is. De ha ezt a' szabad életet kívánod számár-társaidnak tudokra adni, 's javallani, másképpen kell fogni a dologhoz. Menj el közzéjek, beszélj el mindeniknek mostani kínos állapotjokat, és a' szabad életnek kincseit. Azután éreztess meg vélek valójába, fess le előttök, hogy a' Természet minden szamarat szabadnak teremtett, a' régi időkben ők is olyan saját jussú szamarak voltak, mint most az erdőben és hegyekben élő Onagerek, de a' később időkben a' Majmoknak ama szőretlen neméből való két lábuak, a' mellyek magukat embereknek híjják, véletlen reájok ütöttek, jármok alá hajtották, 's az az után született szamaraknak bírására elég oknak tartották, hogy ama régi rab szamaraktól ellődtek az udvarokba. Ezt beszélj el először minden atyádfiainak, el járván minden ólakat és istállókat. Akkor osztán egészen azt juttasd eszébe nekik, hogy ők titeket mostan melly kiméltetlenül ütnek, vernek, csigáznak, terhelnek. Rakd elejekbe nekik a' sok méltatlan kinozást, csufszágot, zaklatást, és éheztetést, hogy holott ti gyűjtitek véres verejtékkel az élelmet, még-is alig laktok jól egyszer esztendőbe, pedig lám a' Természet melly ada-

kozó volt, mindent az ő fainak tápláltatására meg természeteni. Imé, csak e' kis vidékecskébe is mennyi állatok el élhetnek vigan, örömmel és meg elégedéssel. Egy sem aggódik, egy sem fáradoz, még is el él, pedig ugy, hogy az emberrel magával sem cserélné. Oka ennek? Mert mindenik egy forma, egy se kíván többet az elégnél, 's nem kell kilentzven kilentznek ébezni, csak hogy a' századik zabáljon. Ezekből 's az ehhez hasonlókból által fogják látni a' rabi és a' szabad életnek külömségét, amattól halálig fognak irtózni és ezt meg szerezni igyekeznek. 'S ha már magok lehetetlennek látják a' környüállások miatt a' szabadulást, vemhékbe fogják a' szabadság és dühösség lelkét fuvallani. E pedig még most legjobb mód.

Szamár. De a' mint mondám azok a' kegyetlenek elő fogják pénzen bérelt fejzséseiket, botossaiikat, puskássaikat, petzérjeiket, és sintérjeiket kiáltani: éngemet meg gyilkolnak, jóra vett Társaimat óra zárják, szorosabb kötéltre vetik 's oda lészünk örökre.

Szarvas. Az meg lehet. Ők elég kegyetlenek, elég kevélyek is. De valamint sok vérrel veszett el a' köz szabadság, sok vér kell a' vissza szerzésre. Ha soha nem próbáltok, soha nem nyertek. Kegyetlenül fel mérszárólnak benneteket, 's rab lántzokon kineznek? annál jobban néki busitják nemeteket, és tulajdon szörnyüsegeket annál nyilván valóbbá tészik. Még szorosabb iga alá vészik a' meg maradtakat? szenvedhetetlenné tészik magokat, és kétségbe ejtik őket. 'A megbusult, a' kétségbe ejtett sereg közelget vagy a' tellyes el vesztésre, vagy a' tellyes felszabadulásra. 'A mi pedig magadat illeti: sem rabi lántzod, minthogy azt különben-is viselned kell sem halálod, minthogy az valamikor akkor csak ugyan utól ér, nem rettenthet el ettől a' szándéktól. Legalább ha már csalhatatlanul meg kell halnod, ne hagyj ugy ki menni a' párád belőled, hogy azzal sem mig benned vólt, sem mikor ki ment, senkinek hasznára nem vóltál légyen. — Ez utolsó vesztéséget-is nyereséggé tehetni az által, hogy mások érezzék a' mi nem létünket. Ah, mint fognak tégedet az utóbbi szamarak becsülni 's áldani, a' késő idő után-is, a' te nevedet el tepedt kantáiraikra fogják fel jegyezni és tisztelt sírhalmodat széna-murhával teritik be, tégedet bődögitőjoknak, tégedet számárszeretőnek 's a' szabadság legfőbb bajnokának neveznek akkor és a' több állatokhoz is elmegy a' te dicsőséged. Egy szamar ennél többre nem is vágyhat. De ha szintén egy illy fontos próba jutalom nélkül maradna-is, tartoznál ezzel szamar társaidnak, mert feleit minden állat a' természet által köteleztetik bődögitani.

Szamár. Ugyan tsak én nem szeretném azt a' veszedelmes suttogást magamra vállalni. Böh, hogy szerentséltetném magamat is, szeretteimet-is.

Szarvas. Szamár! Hiszen lám az imént nem csak suttogni, hanem mint a' veszett állat, bögni 's ordítani is mertél? Hát ha már azt az embermajmok meghallották vólna? Magadat halálba-is ejtetted vólna, minket örök rabságba, 's e' bődög környéket végső pusztulásba. Ah, előre látom, mennyi kárt tett vólna egy okoskodó szamar — hiszen ostoba! azonnal emberek jöttek vólna ide, emberek, azok a' fősvény, a' kegyetlen állatok.

Szamár. Arról könnyű lett vólna tenni. Titeket nem bántottak vólna, mert tí alkalmatlanok vagytok a' tereh hordásra, én pedig — betsüllettel el szaladtam volna. —

Szarvas. Kevéssé esméred még te az embereket. — Én olly szerentsétlen voltam, hogy kitsiny koromban köztök nevedtem. Mennyit tudnék róllók beszélni! Egy nagy Úr udvarában laktam én, sokakat ki ismertem közülök, 's hidd el, nincsenek nállok tsudállatosabb 's szörnyebb állatok. Azt tartják magok felől, hogy a' természet, vagy a' mint ők hívják az Isten, e' Világnak minden élő állatit, az ő birodalmok alá vetette. Ezért nem csudálkozhatni, hogy ők ollyan igazságtalanul ütök, verik dolgoztatják, ölik, vágják, fosztják, egy szóval uralkodnak a' hozzájuk hasonló állatokon. Lovakat, ebeket, solymokat, miket tartanak a' mészárlásra, és ezt ők vadászatnak hívják.

Szamár. Oh! bár csak el jönne az a' boldog idő, hogy ők is hasonló szenyvednének 's gonoszságok ne maradna büntetlen.

Szarvas. Büntetlen? Hiszen lám nékik-is van magok közül kisebb nagyobb Urok. Van Királyok, 's kell e' már ennél nagyobb büntetés?

Szamár. Királyok? Micsoda állat az?

Szarvas. Tsak ollyan állat, mint ők. 'A Majmoknak ugyan azon neméből, csak hogy a' mint hallottam hosszabb kezű. Ez szintűgy azt hiszi, hogy az Isten egy néhány ezer embert az ő birodalma alá teremtett. Azokat, mint az alatta levő apróbb Királyotskák, üteti, vereti, dolgoztatja, öleti, vágatja, fosztatja, egy szóval a' mint mondám, az Uralkodik a' hozzá hasonló embereken. Lovasokat, szaglálókat, zsványokat tart a' mészárlásra, ezt ő hadakozásnak hívja.

Szamár. Nyomorúlt állatok, kik hasonló pányvát, és igát viseltek és mint szamaraitok, ti-is hasonló képpen koplaltok, kinezódtok, míg uraitoknak élelmet kerestek, csak ollyan szamarak vagytok mint mi, sőt szamarabbak nálunknál, ha mi leg alább böghetünk inségünkben, mikor néktek pisszenni-is halálos vétek. — Én ugyan ha adnám bár ezt az életet az uramért, pedig ő fő volt a' többi emberek között 's én is annál fogva fő szamári ranggal hordtam az első Juhászának tergenyjét. 'S a' mit ért? Az első számárnak voltam szamara, uriasabb igát hordtam, mint más közönséges szamarak, drágább Istállóba kineztek, mint több paraszt társaimat. Most pedig már a' magam szabadságába élek, nem vagyok a' Tekintetes Úrnak udvari szamara — hanem csak — számár, mint egyebek is. Ez ugyan rövidebb titulus, de sem ollyan súllyos teherrel, sem annyi szitokkal, bottal és éhezéssel nem jár, mint hajdani állapottom, mellynek nyomoruságos emlékezete kedvesebbé teszi mostani boldogságomat. Illy szép! illy termékeny vidékbe jól lakva szabadon mulatni. —

Szarvas. Hát nem kies-é? nem boldog-é? egyy illy kis vidék, a' mellybe emberek nem járnak, mulathattál volna tsak olly bizakodással vélek mint én: akkor láttad volna: melly iszonyú teremtések ők. Én irtózom csak gondolkozni is azokról a' vadállatokról. Minden gonosz természet feltalálattik közöttök. A' hányan vannak, annyi féle indulattal bírnak: és csak ez egybe eggyeznek mindnyájan: — Gonoszok —

Szamár. De hogy lehet az, hogy olly külömbözök, holott mi egyébb állatok nemünk természetét meg tartjuk? Lám, minden szarvas ollyan, mint te 's minden számár ollyan talentumú mint én.

Szarvas. Ők magok azt vallják magokról, hogy ők mindnyájan természetel hasonló gaz állatoknak születtek: de azután némelylek a menyből

vagy honnan meg szentelést nyertek. 'A többit azt mondják valami ördög nevű vadállat, kinek farkát-is, szarvát-is, izéjét-is festenek, 's azt mondják, hogy Pokol nevű országba lakik — csábítja el, és a' ki ezeket nem hiszi, magok meg égetik.

Számár. Ostobák!

Szarvas. Elég az, hogy ő közülök, ki kevély, ki buja, ki fősvény, ki szent. Az első angyalnak, vagy minek tartja magát, a' másik barommá teszi magát, olyanná, a' milyen köztünk kevés van. A' harmadik mindég a' földbe, az utolsónak pedig a' tőle képzelt menyországba van a szeme függesztve. És én nem tudok külömbséget tenni, mellyik köztük a' monstribb.

Számár. 'A mellyik ember.

Szarvas. Mind ember az oktan! Példával világosítom. Négyet esmértem a' többek közül, mikor én az udvarba laktam. Egykor történt, hogy edgyütt voltak mindnyájan 's az én Uram pórázomnál fogva elejekbe vitt, hogy vélem játszon, 's őket mulattassa. Argirusz volt az edjik, e' tzi fra Argirusz, mellette vigyorgott Kéreasz, előbb pedig egy kevéssé a' vén Krémesz, és a' fekete Diofantus sóhajtozott, amaz a' szük időről, e' pedig tettetésből. Miért nem méltóztatik az Ur, így szolla gögösen Argirusz, ezt a' Szarvast meg ölni? — Én meg rászoktam 's az Uram így felelt reá meg vetéssel: A gyermekeim jádzanak véle, egy jobbágyom szokta étetni, néha a' felesége meg is szoptatja. Hiszen mitsoda fájin nadrág telne a' bőriből, felel Argirusz, valami ostoba szabó meg varrná egy két forintért, 's mi az? — Csak azt sem adnám sokért, ha eggyszer végig mehetnék benne a' piaton egy vasárnap, holmi gyim-gyom embernek a' kalapom sem emeliteném. — Jó lenne biz a' húsa, viszonoza Kéreasz, főve vagy sülve, vagy ha csak ugyan meg ölni nem akarnám, szánám különben is ezt a' szép kis állatot, Frantzkának küldeném ajándékba, 's ah, én ezért, én egy pár mézes csókocskát nyernék azokról a' pitziny ajakokról, 's ki volna nálam meg elégedettebb? — «Jobb volna bizony, mondá dűnnyögve a' vén Krémesz, 's el nyelő szemeket vete reám, ha el adná az Ur, jó pénzt adna érte az Apátur, 's be érné véle az ember egy hólnapig, kivált, ilyen szük időbe». Én Istenem! fel kiált különös hangon Diofantus, be el testisedett, be csak haszon keresővé lett ez a' világ! a' Lelkieket (ugy tetszik, ezt mondá) senki sem keresi. 'S hát az Isten oltára ugy el van az Urak előtt felejtve? nem jobb enne-e ezt a' szép állatot, kit az Ur az Istentől vett, az Istennek visszaadni? — Meg örültem, hogy el akar bocsáttatni, 's azt a' jól tévő szivet csodáltam benne — 's az oltáron a' szentelt tűzön megáldoztatni? Mit gondol az Ur? Lelkéért! Az Egek kedvéért! azért a' sok áldásért a' mellyet az Ég érette fog az Ur házára csepegtetni! — Ekkor rémültem el, 's ájulva buktam lábok közzé. Jól esmérem már én Diofantust, és az ő fekete társait. Ezek szüntelen az Isten nevébe öldösik az állatokat rakásra, mindennap vérrel, gyilkolással és üldözéssel mennek bé Templomjokba, 's az oltár számára fel mészaroltaknak 'sirjával kövérednek. Így keresik a' szent nevet, 's e' hatalmokat embertársaikra is ki terjesztik. Ezeket tartják pedig a' balgatag emberek legjobbaknak, legigazabbaknak. Ezek legrettentőbb ellenségei a' szabadságnak is: valamint azok az apró Királykák-is, a' kiket már említettem. Kik a' több ember-állatok között semmit sem csinálnak, vagy leg-

alább egyebet nem, hanem a' mit a' Here tézsen a' Méhek társaságában, meg emésztí a' legjobb mézet, melyet a' gondos Méh nagy munkával gyűjt, s' minden érdeme abban vagyon, hogy újj bogarakat szaporít. Ezek is a' többiek között herélkednek, fosztnak, ragadoznak, s' a' mit a' többiek keservesen gyűjtöttek, fel falják elöllum s' magokét sem hadják békével bírni. Ah! az igazságtalan állatok, ha ember társaikkal is így bánnak: — hát állattársaikkal, a' kik felet olly magosan képzelik magokat, és a' kiken olly határtalan Just nyertek saját Kevélyiségektől?

Szamár. Be' jó, hogy itt egyv sem találtatik közzüllök.

Szarvas. Éppen ebbe áll ennek a' szerentsés helynek leg-nagyobb boldogsága. Azért virágzik itt a' lilium szabadság.

Szamár. Az igaz, hogy itt elég lilium van, és a' mi még derekabb, sás, lóhere, és vad zab bőséggel terem. Már itt ugyan ehetni. Héj ha az én kifáradt, és énel holt társaimat ide hozhatnám! De igyekezni is fogok ám benne, hogy őket szabadokká tehessem, szabadokká mint most az Onáger szilaj vembéji. Ah, gyönyörű szabadság! édes szabadság! szabadság.

Szarvas. El szalad vig orditással. Lám a' számár előtt-is kedves a szabadság!

A' Szarvas és a' Szamár.

Ugyan híves őszi napok ezek. Már négy napja, hogy a' havas esső mind szüntelen esik, 's a' hideg szél lutskosan szórja széllyel a' sárfa leveleket, mérgesen mormolván a' berekbenn. 'A Természetnek édes hangzása meg szünt az egész vidékenn. 'A fülemlének dalja el csendesedett. 'A Galambok és Gerlitzék a' Kőszikláknak hasadékiba vették magukat. 'A játszadó állatok magánosan veszteglenek a' sűrű bokrokban, vagy a' harasztok szövevénye között. 'A Gözü alszik, a' Medve pedig a' talpát nyalja...

Hát az én filozofus számaram vallyon mint él most az ő ujj szabadságába? Ő bizonyosan valamelly Barlang enyhében a' puha murván és falevélen heverész, jól lakott fa mohával, 's e' kedvetlen időkben minden szabad állat maga mulatságára — gondolkozik. De haa! amarra a' sík felé hallám szavát — haa! Ő most is bög. Felé megyek, meg látom, hogy van dolga? 's mi nyomos okok kényszerítnek egyv szabad szamarat a' bögsésre?

Szamár. Ju! hu! huj! beh szörnyű idő! Böh! beh nincs mit enni! 'A hideg-is majd meg vesz, az éhség-is majd meg öl. Hisz' azt gondoltam én, hogy itt mindég nyár van, a'hol ember nem jár. Pedig lám, még keményebb itt a' tél. Ugyan szabadság vagy osztán!

Szarvas. Majd fel fakadok nevetembe ezen a' bolond számáron. Hogy bög, hogy rug, kapál, hogy békételenkedik az ostoba. 'S már a' szabadság ellen ordít. Csak számár a' számár, ha Királyi palotába lakik-is.

Szamár. Ugyan bolond voltam, böh be' bolond, hogy az én jó Uramat oda hagytam. Hiszen lám ő nékem Istállót is, szénát is adott. Abba enyhösen nyughattam, és kedvemre ehettem. Ha néha megverték, azt az ő szolgáinak kegyetlensége okozta, 's talán-talán az én restségem is. Bár csak itt ha csak egy rongyos ólat-is találhatnék, meg csak egy marok szénácskát-is hogy el ne vesszek. Az is bolond, a' ki a' szabadságot fel vállalja. Ihú, h h h!

Szarvas. Ennye be rosszúl elégedett ez a' számár a' szabad állapottal! Már csak meg szólítom, 's vigasztalást nyújtok a' balgatag párának; majd néki biztatom a' boldogtalant. — Számár!

Számár. He?

Szarvas. Mit békételenkedsz te élheterlen a' jól-tevő szabadság ellen?

Számár. Éhj, ne is hozd elő.

Szarvas. Hát úgy meg untad már a' szabadságot, hogy hallani sem akarsz rólla?

Számár. Veszett vólna!

Szarvas. A' szabadság?

Számár. Nem adnék érte egy kötés ízéket. Hiszen gondold el, ilyen rut időbe-is a' sikonn szűkölni, harmadnapig sem enni egy harapást, nem irtoztat-é? Ezt pedig mind a szabadság okozta. Hiszen ha én most othon vólnék — — —

Szarvas. Hordanád a' hátadon a' süllyos terhet: 's azon felül jól meg agyabugyálnának.

Számár. Bizony de jól lagnám.

Szarvas. Egy csomó szalma töréket vetnének elődbe, mikor már el aléltál, hogy meg ne dögölj.

Számár. 'S legalább éjszakára ólba kötnének 's a' hideg eső, és nedves szél nem rongálna.

Szarvas. És te fel vállalnád azt a' régi rabságot és inséget örömet? örömet ki túrosittatnád ismét a' hátadat? nem irtóznál még egyszer ama kegyetlen szolgálknak páltájok alá esni? Számár! Számár!

Számár. Akarkinek örömet lennék én most számara, tsak nékem e' hideg hólnapokba ólat építene, 's abba számomra szénát, és vizet készítene!

Szarvas. Bolond; iggy adtátok ti a' hajdani korban-is magatokat a' vad emberek birtoka alá, jól tevőiteket, boldogítóitokat néztétek ő benne, 's óltalmat kerestetek az ő birodalmok alatt! És imé... De minek fejtegetem én számár előte a' régi idők történeteit, 's ez oktató hagyományokat. Lám előttem a' példa! Csak fontold meg ostoba, veszedelmes kívánságodat. Mondd meg bár egy embernek akar mellyiknek, a' kit leg elsőben elő találsz: azonnal reá áll kívánságodra — reá. — és telljes örömmel. Simogatni, biztatni fog, Édes számaram! — e' lesz az első szava, — széna kell 's enyhős Istálló? meg lesz mindenik, ne busúlj édes számaram! Akkor a' kantárt, a' féket fejdre vonja, az erdőre visz, az ólnak való fát a' hátadon tzipelteti haza; a' Rétre visz, hogy a' fedélnek való nádat haza emeld; szénát is rak hátadra, hogy éhel meg ne dögölj; vizet merit, de azt-is magadnak kell Istállódba vinned; 's akkor osztán ha nem mégy, ha nem sietsz — tudod hogy ő bot nélkül meg sem indul veled. Kell é hát már ez a' nyugodalmas ól, ez a' meg újjító széna 's frissítő viz.

Számár. Ha egy kis veréssel esne-is, de legalább bár nehezenn-is, szert tehetnék mindenre, a' mi ebben az alkalmatlan időben szükséges. De most mit tudjak itt csinálni?

Szarvas. Azt itt mind végbeviheted, 's pedig könnyebb szerrel. Keress egy üreges sziklát vagy egy bokros sűrüt, rakd meg az alját avarral s' fa levéllel; a' csendesség fog bé árnyékozni, 's a' nyugodalom fogja puhábbá

tenni fekvésedet. Indulj el a' rejtek völgyekbe, járd el a' patakok széleit, egész télen által bőséggel fogsz találni zöldellő fűvet, nem panaszos eledelt: 's ha a' Tél olly szörnyű lenne-is, hogy minden helyeket magas hóval fedve tartana, van akkor-is száraz moh, van tápláló csemete, és fa jövés, óh be édessé teszi mind ezeket a' meglelés és a' szabadság.

Szamár. Jaj még ezeket keresni-is kellene?

Szarvas. Egytűgyü állat! Mennyire nem érdemled a' jó tanácsadást. Ám eredj, fuss szántszándékkal abba a' nyomoruságos inségbe, a' mellyre úgy látszik, teremtve vagy. Eljön még az a' keservesebb idő, a' mellyben a' mezei yakondoknak sorsát irigyelni fogod. El jön az a' Kétségbeejtő nap, a' mellyben jajgatva ohajtod e' mostani zúgolódó állapotodat minden szerentséden vissza nyerni. Ordítva fogsz az én szavaimra emlékezni, 's e' boldog környék keservesen fog jutni eszedbe.

Szamár. Tavasszal ismét elszököm az Uramtól, 's késő őszig itt lakom közöttetek. Akkor ujjonnan haza megyek téli enyhős szállásomra. — És nem derék találmány é ez?

Szarvas. Hozzád illik éppen. De az ember olyan bolond é, hogy ő véle így lehessen komázni. — 'A bizony szép. Szamarabb volna ugy az ember te nálad, ha a' maga szamarával ilyen alkura lépne. És ha te egyszer ő hozzá vissza — — —

Szamár. Böhh! be szörnyű szél, be hideg szél, mit várhatni még ez után, be iszonyú nagy szél! Alig állok már lábamon is a' nagy Ésső, a' nagy Éhség miatt. Ah, tsak annyi erőm volna, hogy haza vántzoroghatnék! Inkább fel fogadnám, fel, örökre pedig, hogy soha nem-is álmodozom a' Szabadság felől. Átkozott szabadság! büntető ostora a' társaságos Állatnak!

Szarvas. Csak ugyan nem veszed bé szíves tanácsomat, háládatlan számár! Szánom a' te bódogtalan agyvelődöt: még egyszer kérlek, ne ejcsd magadat meg sirathatatlan veszedelembé. Maradj itt velünk, 's érezd a' szabadság kellemetes voltát. Imé minden szarvasok, özek, nyúlak, az én első kiáltásomra sereggel fognak hozzád jöni, vigasztaló nézéssel, vidám társasággal fogják unalmadat enyhíteni, 's csak hogy egy szamarat szabaddá tehessenek, készek lésznek arra-is, hogy a' legtáplálóbb fűveket számodra meg mutassák, száraz leveleket hordjanak fekvő Almodra, mellyet a' barát-ságos Madarak fognak a' leg rejtegebb helyekben nyugodalmodra fel keresni. Ládd é ilyen egymást szeretők a' szabad állatok; — nem néznek ők sem fajra, sem nemre, sem tollra, sem szőrre, mindnyájan ugy tekintik egymást mint egy Alomba, egy fészekbe nevelkedett atyafi állatok, a' kiknek egy annyok a' Természet, köz törvények a' Szeretet. Ne menj el, ne menj el, gondolatlan állat társunk: ládd melly boldogító, melly örvendeztető a' szabadság.

Szamár. 'A szabadság! — Ah ne fessed illy szép szinnel ezt a' nyomoruság eszközlőjét. Nem kell nékem az átkozott. — Bár soha el se-is hagytam volna régi boldog állapotomat, bár soha a' Szabadságnak bolond hagymázza meg ne részegítette volna a' fejemet. De ám még nem késő. Megyek, futok, nyargalok, hogy számártársaimnak-is jó tanácsot adhassak előre, hogy soha a' szabadság ugy meg ne kábítsa számár fejeget, hogy az illy inségbe buk-

tassák valahol magokat. Ah! — átkozott szabadság! utálatos szabadság szabadság! — —

Szarvas. El szaladt kótttségbe esett ordítással — Nem is számárnak való a' szabadság! — — —

Ez a párbeszédés elbeszélés egészen beleillik Csokonainak *Állatok beszélgetése* cím alatt összefoglalt művei közé. — Oda is tartozik s' épen ez az az eddig elveszettnek gondolt párbeszéd, amelyet Toldy Csokonai műveinek 1844/47-i kiadásában, a munkák jegyzékében a XC. oldalon 84. szám alatt említ. A lap alján a következő jegyzetet csatolja hozzá: «Ez is politika tartalmú lehetett.» Ebben, most már megállapíthatjuk, igaza is volt. Csokona halála után Puky István Gesztelyről (1805 aug. 22.) a következőket írja a költő édesanyjának: «Van még egy dialogusa is: A számár és a szarvas; de ennek kinyomatását a mostani és a mult századi körülállások meg nem engedik.» — Valóban a királyság intézménye van benne bírálva. A párbeszéd 1790 tájáról való. A rettenetes ordításról szó van II. 593. A «sülve-e vagy főve» szintén előfordul Csokonainál más helyen is.

II. Csokonai három ismeretlen verse.

1.

Oh szegény Országunk!
 Oh szegény Hazánk!
 El mult szabadságunk,
 Nyakunkon a' Hám.
 Hová legyünk? Jaj! mit tégyünk?
 Csúf a' rabota.
 Olly Országba mért nem mégyünk?
 Hol nincs Despota.

Hadjuk el örökre
 E rabi Határt.
 Száljunk olly Örökre;
 Hol Német nem járt.
 Ha lehetek olly mérészek
 Jámbor Eleink!
 Mért nem ollyan bátrak, készek
 'A mi szíveink?

Vagy mért ki nem állasz!
 Mért nem ontassz vért?
 Bosszút mért nem állasz
 Scytha, magadért?
 A jármot szabad testedre
 Tették, s' még-is élsz?
 És vitéz Magyar léttedre
 'A Haláltól félsz.

Imé a' Németség
 Allya sepreje,
 Eggy nemes Nemzetség
 Ura és feje.
 Bécs Angáriának hívja
 Scythák lak helyét
 Álnok Aspis módra szívja
 Mézét és tejét.

Árpád Örökjébe
 Csuf bitang duszkáll
 'A Solymok* fészkébe
 Gyáva banka száll;
 Ha van szíve a' Magyarinak
 Ha van benne ész,
 'A bugyogós Hohér kardnak
 Áldozatja lész.

Ha csak Bécsi lelket
 Rókától nem kér
 Méltóságos Telket
 'A Magyar nem nyér
 Igy lett Urrá holmi Nitzki
 És Grasalkovics;
 Holmi Német itzki, fitzki
 Holmi Rácz its vics.

Csokonay.

E verset, mely Tompa *Pusztán* c. költeményének előfutárja abban, hogy a keselyű fészkében veréb lakik, Toldy a 154. sz. alatt említi.

* 'A' Solyom régenten Magyar Ország címeré' volt. (Csok. I. jegyzete.)

2.

Oh unalom! vad unalom!
 Óráimat be fájlalom,
 Hogy így homályosítod!
 Ifjú korom vig hajnalán
 'A felkelő napot talán
 Örökre el borítod?

E verset Toldy a 29. sz. alatt említi.

3.

Nézd el a' hangos filoméla, Nénnye,
 'A Tavasz hogy jött, kiderüle Fénnye,
 Fészkel és kedves fiait segíti
 Majd ki repíti:

'A Hazánk buzgó fia így cselekszik
 Durva vaksággal hevesen veszekszik,
 Mert okos így lész valahára és ép
 'A nyomruult nép.

Toldy e verset nem említi. De Csokonai több versével együtt van s sapphicus mértéke emlékeztet a *Legatusnak* kezdetű versére, még inkább a II. 137. IV-re.

Közlő: GULYÁS JÓZSEF.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET NÉMETNYELVŰ VÁZLATA 1698-ból.

1698-ban jelent meg Ferd. Neuburger (Neoburger) kétkötetes Világkalauza, a *Curieuser Hoffmeister*. Minden sorát áthatja a korai felvilágosodás, a Leibnizek, Thomasiusok kultúroptimizmusa, az iskola, a könyvek megváltó erejébe vetett hite, mindenekelőtt az a meggyőződés, hogy a tudomány hatalom, hogy az emberiség az elsajátítható tudás, a józan okosság útján boldogan halad egy új aranykor felé. A földrajz, történelem, ember- és népléktan («Naturell»), a szellemi élet («nach dem Esprit ihrer klugen und gelehrten Männer») hármasszögéből foglalkozik az ó- és újvilág nemzeteivel. Ezenkívül vezető pedagógiai elvként húzódik végig az egész munkán az ember magánjellegű vonatkozásait, társas szerepét szabályozó barokk «udvariság» gondolata. A *Hoffmeister*ben ilyenformán együtt van a kor egyetemes földrajzi, történelmi, antropológiai, nyelvészeti, népléktani, statisztikai — szóval, ha úgy tetszik, «szellemtörténelmi» tudománya.

Magyarországnak a második részben¹ Török- és Olaszország között juttat helyet. Sorra beszámol az *Ungarn* és *Pannonien*-név eredetéről, az

¹ Elöttem a munka 1700-i második kiadása: *Des Curieusen Hoffmeisters Geographisch-Historisch- und Politischer Wissenschaften Aenderer Theil, Worinnen die übrige herrschende Staaten und Republiken, als Pohlen, Moscau, Türckey, Ungarn, Italien, Schweitz, Asia, Africa und America, mit ihren Provinzen, Ländern und Völkern... vorgestellt werden.* Zum andern mahl übersehen und verbessert... von Ferdinando Neoburgo... Leipzig. 1700. 462—545 ll. Harmadik kiadása 1718, negyedik k. 1731 jelent meg. Neuburger igazi neve Theoph. Georgi *Allgem. Europ. Bücher-Lexiconja* (Leipzig. 1742, III. 121 l.) szerint Keilhacker volt.